

Feminismul intelectual din România

Studiu asupra semnificațiilor și impactului academic, civic, politic

Teză de doctorat

Doctorandă: Roxana Dumitrache

Studiul critic de față se constituie într-o monografie a feminismului românesc cristalizat în producția de cunoaștere, dar și în dimensiunea sa de proiect de acțiune civică și politică în intervalul de timp 1990-2020. Asumpția de la care pornesc este că feminismul a avut un rol important în critica regimului comunist, în atenuarea semnificativă a comunismului remanent și în angajarea unui discurs al modernizării și democratizării. În consecință, feminismul a ajuns să se conecteze și să completeze macroprocesele prin care s-au reconfigurat spațiul politic și social în ultimele trei decade și continuă să o facă, deși a fost aclimatizat pe un sol ostil. La confluența dintre alegeri destinale personale și opțiuni intelectuale și ideologice, feminismul românesc a fost marcat *ab initio* de o serie de opțiuni și orientări.

Cartografierea feminismului românesc se plasează - măcar aspirațional - în ce ar trebui să fie un *ethos* al recunoașterii și, în definitiv, unui *reparatio* intelectual și moral. O recunoaștere pe care, dincolo de tensiunile interne ale feminismului românesc, de poziționări epistemice diferite, de alianțe și inamicalități, e cu atât mai importantă într-un domeniu al cunoașterii cu o istorie recentă complicată și marcată de eforturi substanțiale pentru câștigarea legitimității științifice. La trei decade distanță de prima lucrare feministă din spațiul intelectual românesc¹, putem vorbi de o tradiție intelectuală a feminismului românesc cu o singură condiție facilă: să o cunoaștem și să o recunoaștem depășind reflexul perpetuu al reinventării roții feminismului românesc.

În analiza feminismului din România în contextul temporal și politic, am urmărit o serie de repere fundamentale într-o perspectivă temporală liniară, doar parțial cronologică, dintr-un punct de vedere istoric-interpretativ în funcție de momentele esențiale în producția de

¹ Mă refer la Mihaela Miroiu, *Gândul umbrei: abordări feministe în filozofia contemporană*, editura Alternative, București. În același an a apărut și Mihaela Miroiu, *Jumătatea anonimă. Antologie de filosofie feministă*, editura Șansa.

cunoaștere ale feminismului românesc. Astfel, cronologic, am decelat patru faze ale acestuia cu mențiunea că există juxtapuneri între etape:

1. Feminismul fundațional, cu caracter anticipativ, cuprins în intervalul 1994-2002, marcat de importul de concepte și instrumente de analiză precum și de conectarea la agenda tranziției și consolidării democratice;

2. Feminismul în perioada consolidării (2002 - 2012), al integrării europene, interval care cuprinde cei mai prolifici ani în domeniul publicistic și consolidarea instituționalizării academice a unui domeniu de cunoaștere care și-a câștigat legitimitatea științifică - studiile de gen;

3. Feminismul multiparadigmatic, din perioada de după criza economică din 2008 - 2010 când mobilizările anti-austeritate au generat o critică socio-economică generală, având o dimensiune feministă și care a divizat câmpul de cercetare între feminismul liberal și cel de inspirație socială. De asemenea, anul 2015 și criza refugiaților, au marcat o re poziționare a feminismului la nivel european și, în cazul particular al celui românesc o deschidere suplimentară spre inegalități sociale, sărăcie și feminizarea sărăciei, clasă și etnie.

4. A doua etapă „fundațională” a feminismului românesc, de data aceasta în raport cu tendințele deconsolidării democratice din regiunea Central și Est-Europeană precum și imperativul construirii unui răspuns la insurgența politică a conservatorismului. În acest nou context politic care a avut drept moment decisiv referendumul constituțional din 2018 privind interzicerea căsătoriilor persoanelor de același sex, feminismul românesc și-a păstrat diversitatea construită în perioada anterioară, dar fost nevoit să se consolideze, devenind în același timp una dintre cele mai asertive paradigme de opoziție la acesta. Aleg, deci, să numesc perioada de după 2018 „al doilea feminism fundamental”. Încă din tranziția timpurie și până în prezent, atacurile conservatoare împotriva feminismului îi evidențiază acestuia din urmă contribuțiile la schimbările sociale.

Consider că opțiunile inițiale ale feminismului românesc i-au marcat întreaga dinamică începând cu angajarea în critica regimului comunist și în atenuarea semnificativă a comunismului remanent - cât mai ales, participarea *in integrum* la un discurs și un praxis al modernizării și democratizării. În consecință, consolidarea feminismului românesc ca un feminism al drepturilor, din categoria a ceea ce numim fundament al democrațiilor liberale a fost o opțiune necesară și pragmatică, reclamată de contextul social și politic

La nivel metodologic, lucrarea are profilul unei istorii intelectuale care urmărește o serie de repere fundamentale în domeniul producției de cunoaștere. M-am raportat în mod fundamental la filonul de filosofie morală și politică din care s-a inspirat dezvoltarea feminismului în științele sociale, cu precădere în științele politice. Am conjugat producția de cunoaștere cu ceea ce am numit „momente democratice”, pentru a evidenția contiguitatea intereselor academice și a cercetărilor cu realitatea socială și politică. De asemenea, am ales să mă refer – cu riscul unei nedreptăți epistemice - la producția de cunoaștere din România sacrificând, în consecință, contribuțiile unor autoare străine care au scris despre România, precum Gail Kligman, Maria Bucur, Jill Massino.

Ca act istoricizat, producția intelectuală feministă, mai mult decât oricare alt tip de producție intelectuală, a avut loc simultan sau aproape simultan cu manifestarea civică și instituțională, cu cel puțin două consecințe vizibile: pe-o parte, existența unei școli de gândire feministă de orientare liberală în raport cu o insularizare a feminismului socialist și o orientare a celui din urmă către activism. O a doua consecință imediată este nevoia feminismului românesc de a se manifesta ubicuu și a pendula între teorie, spațiul civic și politic, rămânând simultan în toate cele trei spații - care se constituie într-o particularitate locală a feminismului românesc și, în același timp, în limita sa principală.

Pentru a avea o imagine simplificată și a nu sacrifica contribuții importante – multe suprapuse cronologic, dar și pentru că feminismul românesc se constituie într-o serie de acte de pionierat intelectual și instituțional de multe ori fie uitate, fie omise, utilizez conceptul de genealogie a cunoașterii feministe în care includ momentele importante în producția de cunoaștere. Aceeași perspectivă cronologică îmi este utilă în reprezentarea ramificațiilor din cunoașterea feministă, filonul central este reprezentat de filosofia feministă, cu precădere de filosofia morală care se va ramifica înspre filosofia politică. M-am raportat la aceasta din două perspective interconectate: pe de-o parte prin valoare epistemică autonomă, decelabilă în cadrul producției de cunoaștere și, pe de altă parte prin influențele pe care nucleul dur al filosofiei morale a Mihaelei Miroiu iradiază în filosofia și teoria politică.

Primul moment fundamental în producția de cunoaștere feministă din România este reprezentat de lucrările *Problematica feminină în Biserica lui Hristos* de Anca Manolache (1994) și *Convenio* (1996) de Mihaela Miroiu, precum și intersecțiile dintre teologia feministă și filosofia feministă. În prima parte a lucrării m-am concentrat pe o analiză a

contribuțiilor intelectualele Ancăi Manolache, conjugând mai multe câmpuri de analiză: 1. Observațiile lui Manolache privind micro-toposul bisericesc și raporturile asimetrice de putere, 2. Asimilarea reflecțiilor Ancăi Manolache drept feminism teologic în absența unei auto-identificări, prin evidențierea androcentrismului tradiției patristice, cu implicații directe asupra asimilării femeilor ca ființe secundare și 3. Motivarea relevanței unei contribuții intelectuale atât de improbabile și chiar contraintuitive la producția de cunoaștere feministă din România.

Ca filiație, perspectiva etică a Mihaelei Miroiu poate fi sintetizată în trei dezvoltări teoretice: 1. Perspectiva anti-binară pe care o regăsim și la Anca Manolache, dar într-o hermeneutică biblică, iar la Mihaela Miroiu într-o perspectivă ontologică, metafizică, epistemologică și, în fine, politică. 2. Teoria palorii: în filosofia canonică femeile nu gândesc filosofic, ci sunt tratate ca umbre ale gândului bărbătesc, din *Gândul Umbrei* (1995) și modul în care conduce la conceptul de autonomie. 3. Teoria convenibilității, care din perspectiva mea, e importantă din cel puțin două rațiuni: prima ca valoare epistemică autonomă și a doua prin intersecțiile pe care *Convenio* și extrapolând, filosofia morală le transcende, scopul ultim fiind co-participarea la schimbarea condițiilor femeilor. Recuperând din Anca Manolache respingerea unei structurări și înțelegeri binare a lumii și folosind un aparat teoretic mai sofisticat, Mihaela Miroiu argumentează pentru destructurarea gândirii binare, dihotomice, care reprezintă schema conceptuală pe care se construiește filosofia și gândirea politică și care, potrivit autoarei, are rădăcini în tradiția iudeo-creștină.

Producția intelectuală feministă, mai mult decât oricare alt tip de producție intelectuală, a avut loc simultan sau aproape simultan cu manifestarea civică și instituțională, cu cel puțin două consecințe vizibile: pe-o parte, existența unei școli de gândire feministă de orientare liberală în sensul filosofiei politice în raport cu o insularizare a feminismului socialist. Mobilizările anti-austeritate au avut o puternică dimensiune feministă care a generat și o polarizare între contestatorii democrației liberale și susținătorii acesteia. De asemenea, anul 2015 și criza refugiaților, care a clivat discursul Uniunii Europene, a deschis o re-poziționare a feminismului la nivel european și, în cazul particular românesc, a influențat aderența la un discurs care se deschide în mod semnificativ înspre inegalități sociale, sărăcie/feminizarea sărăciei, clasă, etnie, contestând mainstream-ul feminismului liberal. Pe fondul crizei economice și măsurilor anti-austeritate din România s-a produs o exacerbare a etno-

naționalismului și (neo)conservatorismului anti-imigranți, ceea ce e a generat o recuperare în cadrul feminismului românesc a unor teme insuficient dezvoltate anterior: exploatarea de clasă, rasializarea sărăciei, opresiunea minorităților sexuale sau problemele legate de locuire. În aceeași perioadă, anul 2018 devine relevant pentru istoria feminismului, mai precis istoria studiilor de gen pentru că am asistat la devalorizare dusă până la intenția de punere la index a unui întreg domeniu al cunoașterii. Majoritatea studiilor despre instituționalizarea domeniului tratează ca marginal sau chiar omit rolul unor decizii și traiectorii individuale în introducerea studiilor de gen, aspect care mie mi se pare substanțial. Feminismul românesc are o dinamică proprie care înseamnă dincolo de producția intelectuală, de crearea unor instituții și aclimatizarea acestora într-un stat care își începea și traversa tranziția către un regim democratic, și un întreg *modus operandi* al unor persoane care și-au legat destinul intelectual și profesional de cel al feminismului, au scris și scriu istoria feminismului românesc, au migrat dinspre alte discipline în care construcția teoretică ar fi fost mai simplă și cu o tradiție academică nesincopată, au realizat mentorate intelectuale și profesionale, au creat generații de feministe și feminiști care și-au găsit propriile *episteme* și au avut *ab initio* convingerea că feminismul românesc nu se poate cristaliza într-un turn de fildeș alienant. E chestionabil cât a reprezentat însă această intersecție continuă dintre feminismul academic și activismul civic o opțiune sau o necesitate impusă de un calcul moral și intelectual și ce va reprezenta pe viitor *the legacy of feminism* (moștenirea feminismului românesc), preluând sintagma lui Lynne Segal.²

² În *Why Feminism?: Gender, Psychology, Politics*, Polity Press 1999, Cambridge.

